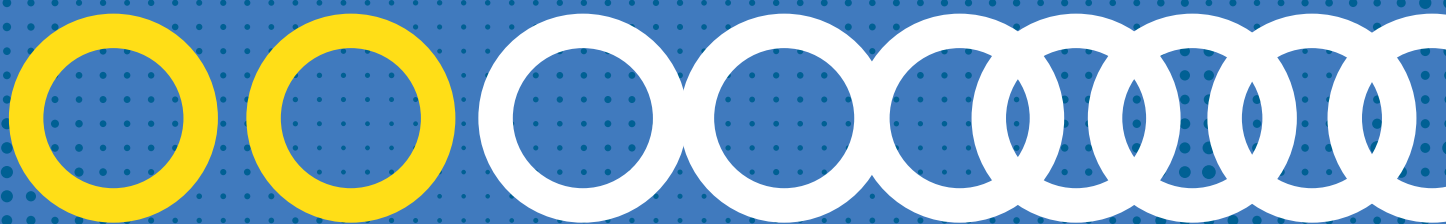

No skatītāja par līdzdalībnieku:

*kā izmantot kultūras
norises skolēnu pilsoniskās
līdzdalības stiprināšanai
izglītības procesā*

Metodiskā materiāla autore **Danute Grīnfelde**
Līdzautore un satura redaktore **Aija Tūna**
Korektore **Lelde Kristiāna Paeglīte**

Metodiskā materiāla sagatavošanā piedalījušās
kultūrizglītības programmas "Latvijas skolas soma"
ekspertes:

Inga Bika
Sabīne Ozola
Lelde Kristiāna Paeglīte

Metodiskajā ceļvedī izmantoti kultūrizglītības programmas
"Latvijas skolas soma" norišu un foto banku fotomateriāli.

Dizains un makets: **Ervīns Elliņš** / www.freakart.lv

© Latvijas Nacionālais kultūras centrs, 2026

LATVIJAS
SKOLAS **SOMA**

Latvijas Nacionālais
kultūras centrs

Kultūras ministrija

saturs ●

Saturs	3
<u>Ievads</u>	4
<u>Kas ir līdzdalība?</u>	5
<u>Kā dažādi līdzdalības elementi atklājas kultūras norisēs?</u>	8
<u>Izpratne par kopsakarībām</u>	9
<u>Savu vērtību apzināšanās un cieņa pret citu vērtībām</u>	12
<u>Atbildīgi lēmumi un rīcība</u>	15
<u>Iesaistīšanās pārmaiņu īstenošanā</u>	18
<u>Līdzdalība rodas praksē</u>	20
Lai palīdzētu skolēniem, jāpalīdz skolotājiem: <u>Ieteikumi skolotājiem</u>	21
<u>Ieteikumi skolēniem</u>	25
<u>Ieteikumi norišu veidotājiem</u>	27
<u>Tālākai saziņai</u>	29

[illegible]

“

“

Savulaik par nozīmīgu līdzdalības pieredzes skolu kļuva dziedāšana koros, biedrību dibināšana, līdzekļu vākšana un svētku rīkošana. To nesauca par pilsonisko līdzdalību, bet principi un mērķi bija ļoti līdzīgi. Tad nu jānoskaidro, kā kultūras norises var veicināt līdzdalību un veidot aktīvu dzīves pozīciju 21. gadsimtā.

Kas ir līdzdalība?

Plašā nozīmē līdzdalība ir process, kurā cilvēki piedalās sev būtisku jautājumu izlemšanā un apkārt notiekošā veidošanā, lai uzlabotu savu un līdzcilvēku dzīves kvalitāti. Izglītības kontekstā pilsoniskā līdzdalība nozīmē skolēna spēju izprast sabiedrības un vides procesus, apzināties savu lomu un atbildību, kā arī aktīvi iesaistīties kopienas, valsts un globālās norisēs. Valsts pamatzglītības standartā līdzdalība definēta šādi: "Skolēns saskata kopsakarības sabiedrībā un vidē, analizē savu iesaisti lokālos un globālos procesos un iesaistās to uzlabošanā, uzņemas atbildību par savu rīcību."¹ Vidējā izglītībā šī prasme tiek padziļināta.² Latvijas vispārējās izglītības standartos pilsoniskā līdzdalība ir iekļauta kā viena no caurviju prasmēm, tā akcentējot, ka šo prasmi skolēns apgūst visā skološanās laikā visos mācību priekšmetos un arī ārpusskolas pieredzēs. Tas skaidri pasaka arī to, ka par pilsoniskās līdzdalības zināšanu, prasmju un attieksmju veidošanu un nostiprināšanu

“

Līdzatbildīgs ir ne tikai ikviens skolotājs, bet ikviens skolā strādājošais, kas ar savu rīcību un komunikācijas stilu apliecina vai apšaubā mācību procesā veidoto izpratni.

”

1- Ministru kabineta 2018. gada 27. novembra noteikumi Nr. 747 "Noteikumi par valsts pamatzglītības standartu un pamatzglītības programmu paraugiem". <https://likumi.lv/ta/id/303768>

2 - "Raksturojot kopsakarības vietējās apkāmes, valsts un globālā mērogā, skolēns skaidro savu iesaisti daudzpusīgos procesos un savas rīcības sekas, uzņemas atbildību par to, piedāvā idejas un aktīvi iesaistās sabiedrībai nozīmīgu problēmu risināšanā. Iesaistās pasākumos, balstoties savās vērtībās un cienot citu vērtības. Pamato noteikumu nepieciešamību, ievēro tos un veicina pārmaiņas, argumentējot to nepieciešamību." Ministru kabineta 2019. gada 3. septembra noteikumi Nr. 416 "Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības programmu paraugiem". <https://likumi.lv/ta/id/30959>

līdzatbildīgs ir ne tikai ikviens skolotājs, bet ikviens skolā strādājošais, kas ar savu rīcību un komunikācijas stilu apliecina vai apšaubā mācību procesā veidoto izpratni.

Izglītības sistēmu regulējošie normatīvie dokumenti iezīmē pakāpenisku ceļu līdz aktīvai pilsoniskai pozīcijai, atklājot četrus būtiskus posmus skolēnu līdzdalības prasmju veidošanās procesā.

1. Izpratne par sabiedrības kopsakarībām

Mērķis: pamatots skatījums uz sabiedrībā pastāvošajām kopsakarībām, analizējot indivīda, sabiedrības un vides savstarpējo mijiedarbību. Tas ietver izpratni, ka indivīda izvēles ietekmē apkārtējo vidi, sabiedrību un kopienu – sākot no ģimenes un klases līdz valstij un globālam mērogam. No vienkāršu sakarību pamanīšanas skolēns pakāpeniski attīsta spēju analizēt sarežģītas mijiedarbības.

2. Savu vērtību apzināšanās un cieņa pret citu vērtībām

Mērķis: izsvērtā izvēle – iesaistīšanās pasākumos un ikdienas situācijās, balstoties savās vērtībās; prasme cieņpilni atteikties no dalības pasākumos, kas neatbilst vērtībām; spēja nepakļauties grupas spiedienam, paliekot saistītam ar tiem, kuriem nepiekrīt.

Līdzdalība (kaut vai vienkārša interakcija ar līdzcilvēkiem) nav iespējama bez iekšējas skaidrības un pārliecības par savām vērtībām, vienlaikus spējot izprast un ar cieņu izturēties pret atšķirīgiem uzskatiem. Šī

Foto: Sandija Veikša

Foto: Sandija Veikša

prasmje veidojas pakāpeniski – no vērtību nosaukšanas vārdā, to atpazīšanas līdz vērtību apzinātai izvērtēšanai, pielāgošanai konkrētai rīcībai un spējai pamatot savas izvēles.

3. Atbildīgi lēmumi un rīcība

Mērķis: apzināties savas rīcības sekas un uzņemties par tām atbildību ikdienas situācijās, lokālos un globālos procesos. Atbildības uzņemšanās sākas ar rīcības seku izpratni, kas veidojas pakāpeniski – sākumā ikdienas situācijās (savā istabā, klasē, ģimenē), bet vēlāk arī plašākā mērogā un kompleksākās situācijās.

4. Iesaistīšanās pārmaiņu īstenošanā

Mērķis: meklēt risinājumus, kas uzlabo dzīves kvalitāti, un rīkoties – vienatnē vai sadarbojoties ar citiem, lai iedzīvinātu piemērotāko no atrastajiem risinājumiem. Šis posms iemieto pilsoniskās līdzdalības būtību – ne tikai novērot un analizēt sabiedrības norises, bet ietekmēt tās, aktīvi tajās piedaloties. No vienkāršas iesaistes skolas dzīves uzlabošanā skolēns ar skolotāja atbalstu virzās uz iniciatīvu piedāvāšanu, īstenošanu un savas iesaistes jēgas izvērtēšanu plašākā mērogā.

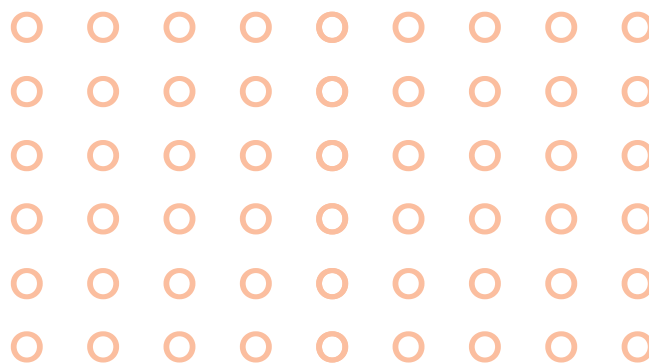
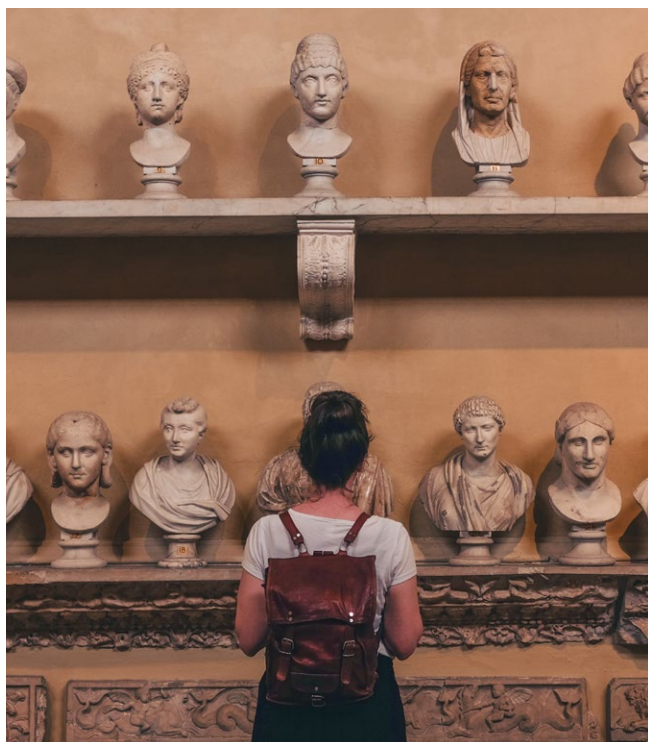
Un kur te kultūra?

Kultūras norises var kalpot kā dzīvīga platforma skolēnu aktīvas dzīves pozīcijas veidošanai, ja tās apzināti izmanto šim nolūkam. Šajā materiālā dažādu nozaru kultūras norisēs tiks izcelti veidi, kā, iedvesmojoties no kultūras notikuma, stiprināt skolēnu pieredzi, ejot

cauri katram no četriem līdzdalības prasmju attīstības posmiem. Bet – pirms sākam ieskatīties konkrētās kultūras norisēs – vispirms vairākas būtiskas atrunas.

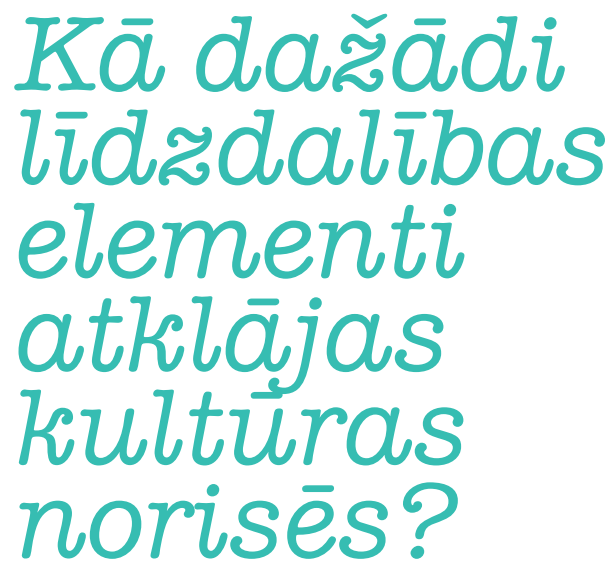
Pirmkārt, jāņem vērā, ka kultūrizglītības programmas “Latvijas skolas soma” mērķis nav tieši līdzdalības prasmju attīstīšana. Programmas mērķis ir nodrošināt Latvijas skolēniem iespēju iepazīt savas kultūras vērtības un laikmetīgās izpausmes. Tās piedāvājumā atrodamas daudzveidīgas un ļoti atšķirīgas kultūras norises. No kopējā norišu tūkstoša uz pilsonisku līdzdalību tiešā veidā pēc būtības mudina tikai neliela daļa. Tomēr tas nenozīmē, ka pārējās norises nav derīgas skolēnu aktīvas dzīves pozīcijas veidošanai. Ikviena kultūras norise vai artefakts atspoguļo vai stāsta kaut ko par reālo dzīvi, savukārt tā vienmēr ir izvēļu un izaicinājumu pilna. Katrs mākslinieks pauž to, kas aktuāls viņam un sabiedrībai vai kādai tās daļai. Tas nozīmē, ka katra norise rūpīgi jāizpēta, jo visdrīzāk tajā ir ar mākslinieciskās izteiksmes līdzekļiem izteikts stāsts, kuru nevar nestāstīt. Tad jau tālāk mērķtiecīgi jāplāno sagatavošanās norisei un it īpaši refleksija pēc tās.

Otrkārt, neviena kultūras norise, lai cik rūpīgi izstrādāta vai kvalitatīva tā būtu, nebūs vienlīdz piemērota visiem skolēniem. Konkrēto bērnu vai jauniešu vecums, viņu līdzšinējā kultūras pieredze, intereses un sociālais konteksts būtiski ietekmē vēstījuma izpratnes dziļumu un to, kādu iespaidu norise atstās. Sagatavošanās un refleksijas posmā katra kultūras norise maksimāli jāsaista ar skolēnu mācībām un ikdienu. Pielāgošanas nepieciešamība neliecina par nepilnību – tas ir ceļš uz nozīmīgu un saistošu kultūras pieredzi ar paliekošu ietekmi.

Treškārt, šajā materiālā norišu piemēri izvēlēti, vadoties no to veidotāju – kultūras pakalpojumu sniedzēju – sagatavotajiem piedāvājuma aprakstiem, kas publicēti programmas tīmekļvietnē, nevis no norišu vērošanas klātienē. Tas nozīmē, ka spriedums par norises iespējamo sasaisti ar pilsoniskās līdzdalības prasmju attīstību balstās uz aprakstos pausto informāciju – piedāvāto saturu, mērķiem, norises formu un mākslinieciskās izpausmes līdzekļiem. Ir iespējams, ka aprakstā nav minēta informācija, kas skolēniem vai skolotājam varētu būt būtiska, izvēloties tālākās darbības un sasaisti ar savu vidi. Ne velti programmas komanda iegulda tik lielu darbu, palīdzot vienai pusei skaidrāk izteikt savu domu un vēstījumu, savukārt otrai pusei – atrast drosmi un prasmī iet tālāk un dziļāk par izrādes sižeta iepazīšanu vai kāda cilvēka vai notikuma gadskaitļu iegaumēšanu.

Tādēļ arī pedagogus aicinām domāt plaši un šos piemērus izmantot kā ierosmi, nevis vienai tēmai vai mācību stundai domātu gatavu risinājumu. Turklāt katrā klasē, skolā un novadā vienas un tās pašas norises potenciāls var atklāties atšķirīgi. Pedagoga loma ir šo potenciālu pamanīt un izmantot atbilstoši savu skolēnu attīstības vajadzībām un mācību mērķiem. Visefektīvāk to izdarīt, plānošanas laikā sazinoties ar norises veidotājiem – viņi vislabāk zina, kā notiek skolēnu iesaiste, cik liela parasti ir gatavība iesaistīties un kādi vēl atbalsta materiāli pieejami skolotājam. Vairāk ideju sagatavošanās posmam un plānošanai piedāvājam šī materiāla sadaļā “Lai palīdzētu skolēniem, jāpalīdz skolotājiem: ieteikumi skolotājiem”.

Katrs sniegtais piemērs sasaistīts ar vienu no četriem būtiskajiem līdzdalības prasmju attīstības posmiem – **izpratni par sabiedrības kopsakarībām, vērtību apzināšanos, atbildīgu rīcību un iesaisti pārmaiņās.**

KULTŪRAS NORISE	KULTŪRAS NOZARĒ	REKOMENDĒTĀ MĒRĶ-AUDITORIJA	NORISES PIEDĀVĀTĀJS	LĪDZDALĪBAS ELEMENTS			
				IZPRATNE PAR KOPSAKĀRĪBĀM	VĒRTĪBU APZINĀŠANĀS	ATBILDĪGI LĒMUMI UN RĪCĪBA	IESAISTĪŠANĀS PĀRMAJĒNU ĪSTENOŠANĀ
Izrāde "Kur pazuda valsts"	Teātris	10.-12. klase	VSIA "Dailes teātris"	○	○	○	
Izrāde "Viss, kas nav saskatāms"	Teātris	5.-9. klase	Teātra trupa "Kvadrifrons"	○	○	○	
Izzinoša nodarbība "Plastmasas huligāni" ar rakstnieci Agnesi Vanagu	Literatūra un grāmatniecība	1.-4. klase	Rakstniece Agnese Vanaga	○	○	○	○
Koncertlekcija "Autortiesības - intelektuālā īpašuma aizsardzība"	Mūzika	5.-12. klase	Autorskola.lv	○	○	○	
Laikmetīgās mākslas skola: Action Painting nodarbība "Trauksme" ar mākslinieci Andu Lāci	Vizuālā māksla	1.-12. klase	Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs		○		
Muzejpedagoģiskā nodarbība "Lasišana kā pretošanās jeb pašizdots"	Kultūras mantojums, literatūra un grāmatniecība	10.-12. klase	Latvijas Nacionālā bibliotēka	○	○	○	
Muzejpedagoģiskā nodarbība "Pretošanās"	Kultūras mantojums	5.-9. klase	Latvijas Okupācijas muzejs	○	○	○	○
Muzejpedagoģiskā nodarbība "Sadzīve un ideoloģiskā audzināšana padomju okupācijas periodā: 20. gadsimta 40.-80. gados"	Kultūras mantojums	5.-12. klase	Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejs	○	○	○	
Muzejpedagoģisko nodarbību cikls "Vārdiem ir nozīme"	Kultūras mantojums, vizuālā māksla	10.-12. klase	Mākslas muzejs "Rīgas Birža"	○	○	○	

Izpratne par kopsakarībām

Viens no līdzdalības prasmju attīstības posmiem ir izpratne par kopsakarībām. Kopsakarības **sabiedrībā** ietver, piemēram, indivīda rīcības ietekmi kopienā, valsts institūciju un sabiedrības organizāciju darbību, sociālos procesus. Kopsakarības **dabā** var saskatīt, piemēram, dažādās ekosistēmās, cilvēka ietekmē uz vidi, dabas resursu ilgtspējīgā izmantošanā. Izpratne par kopsakarībām **globālā pasaulē** nozīmē spēju saskatīt un izprast, kā vietējie notikumi, lēmumi un rīcība ir saistīti ar procesiem, izaicinājumiem un iespējām pasaules mērogā, un otrādi – kā globāli notikumi (ekonomiski, politiski, sociāli, vides) ietekmē mūsu dzīvi šeit.

Kultūras norises var atspoguļot un reizēm arī veidot procesus sabiedrībā, kalpojot vienlaikus kā sabiedrības spogulis un karte. Vēsturiska luga var atklāt pagātnes sociālās normas, varas attiecības un tā rada pamatu domām, vai un kāda ir to ietekme uz mūsdienām; laikmetīgās mākslas darbs var izskanēt kā aktuāla notikuma ass komentārs; amatu tradīcijas atspoguļo vērtību pārmantojamību; muzeja ekspozīcija, kas krājuma priekšmetus ievieto plašākā vēsturiskā un sociālā kontekstā, palīdz saprast cēloņu un seku

“

Kultūras norises var atspoguļot un reizēm arī veidot procesus sabiedrībā, kalpojot vienlaikus kā sabiedrības spogulis un karte.

”

sakarības sabiedrības attīstībā. Šīs dažādās kultūras pieredzes padara abstraktus sociālos jēdzienus – taisnīgumu, brīvību, piederību, konfliktu, sadarbību, varu un citus – taustāmākus, personiskākus un līdz ar to skolēniem vieglāk izprotamus un, ja tas ir vajadzīgs, darbībā pārvēršamus.

Foto:
Jānis Deīnats

Izrāde "Kur pazuda valsts"

Kultūras nozare: teātris

Rekomendētā mērķauditorija: 10.–12. klase

Norises piedāvātājs: VSIA "Dailes teātris"

Norises vieta: Dailes teātrī saskaņā ar repertuāra grafiku

Dokumentālā izrāde, kas koncentrējas uz 1940. gada Latvijas okupāciju un Kārļa Ulmaņa lomu šajos notikumos, palīdz skolēniem vairākos veidos attīstīt kopsakarību izpratni. Pirmkārt, tā palīdz saskatīt **vēsturiskās un politiskās kopsakarības**. Pievēršoties kritiskam brīdim Latvijas vēsturē, tā mudina skolēnus domāt par cēloņu un sekas sakarībām – kā tā laika politiskie lēmumi (vai to trūkums), īpaši Kārļa Ulmaņa rīcība, noveda pie valstiskuma zaudēšanas. Izrādes jautājums "Vai Latvija varēja saglabāt brīvību, ja Ulmanis būtu rīkojies citādi?" tieši rosina analizēt alternatīvus notikumu scenārijus un izprast, ka vēsture nav tikai faktu virkne, bet gan sarežģītu lēmumu, apstākļu un rīcības mijiedarbības rezultāts. Otrkārt, izrāde mudina aizdomāties par **vietējo un globālo notikumu saistību**. 1940. gada notikumi Latvijā ir nesaraujami saistīti ar plašākiem globāliem procesiem – Otrā pasaules kara sākumu, Molotova-Ribentropa pakta un lielvaru ģeopolitiskajām interesēm. Izrādes formātu autori nosaukuši par "dokumentālu detektīvu", un tās pamatajautājums rosina **kritiski analizēt informāciju**, apšaubīt pieņēmumus un izvērtēt dažādus skatupunktus

uz sarežģītiem vēstures notikumiem un personībām. Šī kritiskā pieeja ir būtiska, lai izprastu sarežģītas sociālās un politiskās kopsakarības.

Idejas skolēnu iesaistei. Saruna "Klusēšana šodien" – par situācijām, kurās šodien sabiedrība klusē, kaut gan vajadzētu runāt. Piemēram, par diskrimināciju, godīgumu, vides jautājumiem u. c. Skolēni prognozē, kādas var būt klusēšanas sekas, un meklē idejas darbībām, kas ļautu ietekmēt šādus un līdzīgus aktuālus procesus savā tuvākajā apkārtnē.

o o o

Publicitātes foto

Izzinoša nodarbība "Plastmasas huligāni" ar rakstnieci Agnesi Vanagu

Kultūras nozare: literatūra un grāmatniecība

Rekomendētā mērķauditorija: 1.–4. klase

Norises piedāvātājs: rakstniece Agnese Vanaga

Norises vieta: pēc pieprasījuma

Nodarbība, kurā piedalās rakstniece Agnese Vanaga, apvieno literatūru, stāstniecību un vides izglītību un sniedz iespēju izprast cilvēka ietekmi uz vidi, konkrēti, plastmasas radīto piesārņojumu. Tā palīdz jaunākā skolas vecuma bērniem saprast **cēloņu un sekas sakarības** – kā cilvēku radītie produkti (plastmasas maisiņi) un to lietošanas paradumi ietekmē dabu. Maisiņa

Dusmukules pieredze šo ietekmi ilustrē bērniem saprotamā veidā. Nodarbības mērķis – kopīgi meklēt atbildes uz jautājumu par labai draudzīgāku rīcību – skaidri parāda **saikni starp indivīda ikdienas izvēlēm** (piemēram, plastmasas maisiņa lietošanu vai nelietošanu) **un plašāku rezultātu** (mazāks vai lielāks piesārņojums). Tas palīdz apjaust, ka katra cilvēka rīcībai ir ietekme, kas summējas plašākā un pat globālā līmenī. Plastmasas piesārņojums ir **globāla problēma**. Kaut arī šīs nodarbības notikumi atspoguļoti vietējā Latvijas kontekstā, tā palīdz bērniem apzināties, ka viņu rīcība ir daļa no lielākas bildes. Izpratne, ka šī problēma pastāv visā pasaulē un ka viņu pašu “darīt citādi” ir ieguldījums globāla izaicinājuma risināšanā, palīdz veidot globālās atbildības sajūtu.

Idejas skolēnu iesaistei. Ja skolēni pēc nodarbības vienosies par rīcības plānu savā klasē, tad šī kultūras norise skolēnu līdzdalību sabiedrības vides uzlabošanā būs veicinājusi lielākajā mērā – ne tikai veicinot izpratni, bet arī izlemjot rīkoties. Jo konkrētāks šāds plāns būs, jo reālāk skolēni apzināsies savu ietekmi. Piemēram, tā vietā, lai vienotos “samazināt vienreiz lietojamu maisiņu izmantošanu”, skolēni var apņemties nākamajā klases vakarā dzert no līdzī paņemtām krūzītēm un pārliecināt vecākus cienasta augļus veikalā nelikt plastmasas maisiņos. Protams, šeit skolo-tājam svarīgi pēc klases vakara pamudināt izvērtēt, kā veicies ar plāna īstenošanu, un vienoties par turpmāko rīcību.

Individuāli skolēni var kļūt par “plastmasas detektīviem” un veikt novērošanas uzdevumu – saskaitīt, cik daudz plastmasas iepakojumu vai priekšmetu viņi izmanto vienā dienā (piemēram, launaga kastīte, ūdens pudele, jogurta trauciņš, rotaļlieta, konfektes iepakojums, sulas paciņa u. c.). Nākamajā dienā atzīmēt, kuri vēl tiek izmantoti, bet kuri – jau ir izmesti. Klasē pārrunāt, ko mēs katrs varam mainīt savā ikdienā.

o o o

Muzejpedagoģiskā nodarbība “Sadzīve un ideoloģiskā audzināšana padomju okupācijas periodā: 20. gadsimta 40.-80. gados”

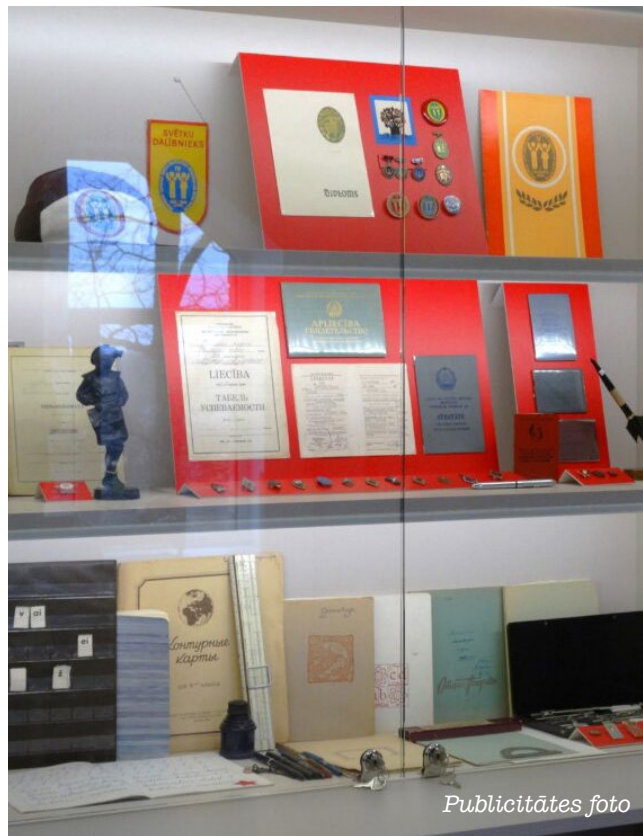
Kultūras nozare: kultūras mantojums

Rekomendētā mērķauditorija: 5.-12. klase

Norises piedāvātājs: Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejs

Norises vieta: Aizkraukles Vēstures un mākslas muzejā pēc pieprasījuma

Aizkraukles muzeja nodarbība ir bagātīgs resurss, lai veidotu izpratni par kopsakarībām. Tā atklāj **ideoloģijas ietekmi uz ikdienu**, demonstrējot, kā padomju

Publicitātes foto

ideoloģija un politiskā sistēma (okupācijas režīms) ietekmēja visas dzīves jomas – no sadzīves līdz izglītībai un informācijas kontrolei. Skolēni mācās saskatīt kopsakarību starp politisko varu un indivīda dzīvi. Caur tādiem jēdzieniem kā cenzūra un propaganda tiek atklāta totalitāras **valsts institūciju darbība** informācijas kontroles un sabiedriskās domas veidošanas jomā. Tas palīdz saprast, kā funkcionē nedemokrātiska politiskā sistēma. Nodarbībā skarti tādi sociāli fenomeni kā šķiru cīņa (kā ideoloģisks konstrukts), deficīts (kā ekonomiskās sistēmas sekas) un blats (kā neformāla pielāgošanās sistēmai), parādot **sabiedrības procesu un sistēmas mijiedarbību**.

Nodarbība tieši pievēršas **kopsakarībai starp pagātni un tagadni**, analizējot padomju perioda mantojuma nozīmi mūsdienu sabiedrības domāšanas un uzskatu daudzveidībā. Tas veido priekšstatu, ka vēsture nav noslēgta pagātnes notikumu virkne, bet tās sekas ir dzīvas arī šodien. Lomu spēle un dažādu sabiedrības grupu vēsturiskās atmiņas analīze rosina skolēnus ne tikai pamanīt uzskatu daudzveidību, bet **saskatīt šo atšķirību vēsturiskos un kultūras iemeslus**.

Idejas skolēnu iesaistei. Uzdevums “Cenzūra vakar un šodien” – skolēni izpēta informācijas ierobežošanas veidus mūsdienās, piemēram, sociālo tīklu filtrus vai informācijas manipulācijas, un izstrādā ieteikumus/atgādāni kritiskās domāšanas stiprināšanai vienaudžu vidū.

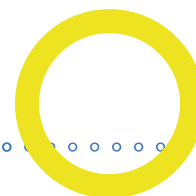

Savu vērtību apzināšanās un cieņa pret citu vērtībām

Vēl viens no faktoriem, kas ietekmē izpratni par līdzdalību un tās praktizēšanu, ir savu vērtību apzināšanās un cieņa pret citu vērtībām. Saskarsme ar mākslas darbiem – teātra izrādē redzētu varoņa izvēli, filmā attēlotu ētisku dilemmu, gleznā paustu noskaņu vai dzejā izteiktu domu – bieži izraisa iekšēju reakciju. Skolēns var just piekrišanu, sašutumu, apbrīnu, neizpratni vai citas emocijas. Skolēni var identificēties ar kādu tēlu vai situāciju, atpazīstot tajā savas domas vai jūtas, kas palīdz apzināties jau esošās vērtības. Tikpat vērtīga var būt arī norobežošanās – saskaroties ar viedokli vai rīcību, kas ir krasi atšķirīga no paša uzskatiem, rodas nepieciešamība skaidrāk definēt savu pozīciju un argumentus, tādējādi nostiprinot izpratni par savām vērtībām. Šīs reakcijas mudina jautāt sev: "Kāpēc es tā jūtos? Kas man šajā situācijā šķiet pareizi vai nepareizi? Kas man ir svarīgs?" Šāds iekšējs dialogs, īpaši, ja tas klasē kļūst par sarunu ar citiem, palīdz skaidrāk izprast savas personīgās vērtības.

Kultūras norises piedāvā ieskatu dažādu laikmetu, kultūru, sociālo grupu un indivīdu pieredzē, uzskatos un vērtībās. Izrāde, filma, skaņdarbs un pat klasesbiedra gleznojums var parādīt pasauli no cita skatpunkta. Tas palīdz saprast, ka pastāv daudz dažādu veidu, kā cilvēki uztver pasauli un kas viņiem ir svarīgs.

Mākslas pārdzīvojums bieži ļauj iejusties cita cilvēka "ādā", saprast viņa motivāciju, jūtas un apstākļus, kas veidojuši viņa uzskatus un vērtības. Izpratne, kāpēc kāds cilvēks vai grupa pieturas pie noteiktām vērtībām (vēsturisku, sociālu, personisku iemeslu dēļ), veido empātijas un cieņas pamatu, pat ja šīs vērtības atšķiras no paša vērtībām. Konteksta izpratne mazina vēlmi nosodīt atšķirīgo.

Laikmetīgās mākslas skola: Action Painting nodarbība "Trauksme" ar mākslinieci Andu Lāci

Kultūras nozare: vizuālā māksla

Rekomendētā mērķauditorija: 1.-12. klase

Norises piedāvātājs: Latvijas Laikmetīgās mākslas centrs

Norises vieta: pēc pieprasījuma

Šajā nodarbībā skolēni kopā ar mākslinieci Andu Lāci caur performances mākslas praksi iepazīst savas emocijas, trauksmi un radošumu. Tas ir emocionāli un pedagoģiski vērtīgs process, kas veicina pašizpratni, savstarpēju cieņu, empātiju un uzticēšanos.

Nodarbības tēmas atklāšanai izvēlēta metode – savu "sarežģīto pieredzi" pārrakstīšana/pārgleznošana, izmantojot ķermeni, kustību un krāsu – ir tieši vērsta uz **savas iekšējās pasaules izzināšanu**. Gan sarunas par trauksmi, gan pats mākslinieciskās darbības process (kas ir neverbāls, bet dziļi personisks) mudina uz **pašrefleksiju**. Kāpēc es izvēlos šīs krāsas? Kādas sajūtas manī raisa šī kustība? Ko man nozīmē šī "sarežģītā pieredze"? Lai gan nodarbība tieši nekonzentējas uz "vērtību" formulēšanu vārdos, emociju apzināšanās un izpratne ir fundamentāls solis ceļā uz to vērtību apzināšanos, par kurām šīs emocijas vēsta vai kuras tās aizsargā (piemēram, drošība, miers, pašizpaušme, brīvība, kontrole).

Lai gan katra skolēna pieredze ir individuāla un tās mākslinieciskais atspoguļojums ir unikāls, nodarbība notiek grupā ar kopīgu tēmu un procesu. Redzot, kā citi izpauž savas sajūtas – iespējams, ļoti atšķirīgi no paša –, skolēni var sākt **apzināties cilvēcisko emociju un reakciju daudzveidību**. Tas var palīdzēt saprast, ka mana pieredze nav vienīgā iespējamā. Redzot, ka arī citi piedzīvo grūtības un meklē veidus, kā tās izpaust, var rasties **empātija** – spēja iejusties otra situācijā un pieņemt viņa pārdzīvojumus bez nosodījuma. Iepazīšanās ar laikmetīgās mākslas valodu parāda, ka pastāv dažādi veidi, kā izteikt sevi un komunicēt par sarežģītām tēmām. Tas var veicināt cieņu pret dažādām izpaušmes formām un **atvērtību neierastiem skatpunktiem**, kas savukārt ir saistīts ar **cieņu pret citu cilvēku pieredzi un vērtībām**, kas var tikt paustas šajās formās.

Skolēnu iesaistei. Sarunu par izjūtām brīdī, kad mans mākslas darbs "saskaras" ar cita darbu, klasē var pārnest uz plašāku līmeni. Kā mēs sadzīvojam viens ar otra atšķirībām? Kādā veidā reaģējam iekšēji un kā paužam savu attieksmi? Kā no atšķirīgā, šķietami nesavienojamā veidojas kaut kas jauns mākslā un kā – dzīvē?

Publicitātes foto

Muzejpedagoģisko nodarbību cikls "Vārdiem ir nozīme"

Foto: Anete Brakša

Kultūras nozare: kultūras mantojums, vizuālā māksla

Rekomendētā mērķauditorija: 10.–12. klase

Norises piedāvātājs: Mākslas muzejs "Rīgas Birža"

Norises vieta: Mākslas muzejā "Rīgas Birža" pēc pieprasījuma

Šajās nodarbībās vidusskolas vecuma jauniešiem tiek piedāvāts izzināt un pārrunāt sabiedrībā aktuālus tematus un jautājumus, sasaistot tos ar muzeja pastāvīgo ekspozīciju un vēsturiskiem procesiem. Nodarbību ciklā vērtības atklātas caur sešiem **aktuāliem tematiem** – klimats, līdztiesība, karš un miers, dekolonizācija, rasisms un garīgā veselība. Nodarbību tēmas ir tieši saistītas ar norisēm mūsdienu sabiedrībā, bet veidi, kā muzeja ekspozīcija atspoguļo šīs tēmas, vai nu apstiprina jaunieša uzskatus, vai tieši pretēji – izaicina tos, liekot justies neērti, aizdomāties vai pat mainīt viedokli. Piemēram, kā 18. gadsimta glezna attēlo attiecības starp dažādām grupām un kā tas saucas ar mūsdienu izpratni par līdztiesību?

Dialogā ar muzeja speciālistiem skolēni iepazīst **dažādus skatpunktus** (ekspertu viedokļus, mākslas darbu "vēstījumu", citu skolēnu domas). Lai piedalītos sarunā par klimata pārmaiņām, ir jāsaprot, ko es pats par to domāju un kāpēc. Nodarbību cikls ļauj iepazīt **vērtību un uzskatu daudzveidību** gan **vēsturiskā**

griezumā (16.–20. gadsimta mākslā), gan kultūru kontekstā (darbi no Eiropas un Āzijas). Tas palīdz saprast, ka mūsdienu Rietumu perspektīva nav vienīgā iespējamā un ka vērtības ir mainīgas un atkarīgas no konteksta. Mēģinājums izprast citas kultūras vai laikmeta cilvēku motivāciju, bailes, cerības un vērtības, pat ja tās šķiet nepieņemamas no mūsdienu skatpunkta, **attīsta empātiju**.

Skolēnu iesaistei. Cieņas trūkumu pret citu vērtībām bieži nosaka dziļākas izpratnes trūkums. Lai padziļinātu šīs nodarbības ietekmi, skolotājs var lūgt skolēnus sniegt izvērstāku pamatojumu tieši tiem nodarbībā sastaptajiem uzskatiem, kam skolēni nepiekrīt.

Atbildīgi lēmumi un rīcība

Vēl viens līdzdalības elements ir atbildīgi lēmumi un rīcība. Lai pieņemtu pārdomātus un atbildīgus lēmumus, vajadzīga izpratne, empātija un prasme domāt kritiski. Kultūras norises palīdz tās attīstīt, piedāvājot bagātīgu materiālu cilvēku izvēļu, seku, emociju un ētisko dilemmu iepazīšanai.

Izvēļu un seku izpēte drošā vidē. Kultūras norisēs – vai tā būtu izrāde, teksts vai pat vēsturiska fotogrāfija muzejā – bieži tiek attēloti varoņi, kuri nonāk sarežģītās situācijās un ir spiesti izdarīt izvēles. Skolēni var sekot līdzi šīm izvēlēm un redzēt to sekas – gan pozitīvās, gan negatīvās –, pašiem neuzņemoties reālu risku. Tas ļauj analizēt cēloņu un seku sakarības, saprast, kā dažādi lēmumi ietekmē pašu varoni un apkārtni. Šāda netieša pieredze palīdz pamazām izprast atbildības jēdzienu un dažādu rīcības modeļu iespējamās sekas. Sarunas pēc kultūras pasākuma apmeklējuma ļauj šo analīzi padziļināt un formulēt atbildīgas rīcības kritērijas.

Empātija un perspektīvas maiņa. Atbildīga lēmuma pieņemšana gandrīz vienmēr ietver spēju izprast, kā

šis lēmums ietekmēs citus cilvēkus. Kultūras norises, īpaši ar stāstījumu saistītās (teātris, literatūra, kino), ļauj skolēniem "iekāpt citu kurpēs". Izprotot dažādu laikmetu, kultūru, sociālo slāņu varoņu motivāciju, jūtas, bailes un cerības, skolēni attīsta empātiju un spēju paraudzīties uz situāciju no dažādiem skatpunktiem. Šī spēja ir kritiski svarīga, lai pieņemtu lēmumus, kas ir ne tikai racionāli pamatoti, bet arī iejūtīgi pret apkārtni. Izpratne par savas rīcības iespējamo ietekmi uz citiem ir atbildīgas rīcības pamatā.

Kritiskā domāšana un ētiskas izvēles. Mākslas darbi reti piedāvā vienkāršas atbildes vai vienoziģīgus risinājumus. Tie bieži atspoguļo dzīves sarežģītību, ētiskās dilemmas un vērtību konfliktus. Saskaroties ar šādām situācijām mākslas darbā, skolēni tiek mudināti domāt kritiski: analizēt informāciju, saskatīt dažādus viedokļus un argumentus, atpažīt aizspriedumus vai stereotipus, izvērtēt varoņu rīcības motīvus un pamatot savu vērtējumu. Šis process trenē spēju izvērtēt, kas konkrētajā situācijā būtu pareiza, godīga un atbildīga rīcība, balstoties ne tikai uz emocijām, bet arī uz racionāliem apsvērumiem un vērtībām.

Izrāde "Viss, kas nav saskatāms"

Foto: Agnese Zeltiņa

Kultūras nozare: teātris

Rekomendētā mērķauditorija: 5.–9. klase

Norises piedāvātājs: teātra trupa "Kvadrifrons"

Norises vieta: pēc pieprasījuma

Emocionāli iedarbīgā izrāde, kuras žanru autori raksturo ar vārdiem "bailīgs stāsts par skolu", atspoguļo izstumtības, mobinga, draudzības un personiskās drosmes tēmas. Izrāde attēlo dažādas varoņu **izvēles**, piemēram, Esteres izvēli izstumt klasesbiedru, Jūela izvēli paciest, klasesbiedru netiešo izvēli, klusējot pieļaut mobingu. Tā kā varoņi izrādes laikā savas izvēles maina, skolēniem ir iespēja **piedzīvot to atšķirīgās sekas**: sāpes, toksisku klimatu klasē, konfliktu, vientulību, galveno varoņu kontaktu, noslēpumu. Skolēni var analizēt dažādu rīcības modeļu (agresora, upura, malāstāvētāja) sekas, neatrodoties šajā situācijā paši. Izrāde vienkāršo labā un ļaunā pretnostatījumu un **izgaismo ētiskas dilemmas**: vai slepena draudzība ir ētisks risinājums? Vai klusēšana ir līdzdalība? Vai ir situācijas, kad drīkst pārkāpt noteikumus? Skolēni tiek mudināti varoņu rīcībā **meklēt dziļākus motīvus**, nevis tikai virspusēji vērtēt uzvedību. Izrāde liek **kritiski izvērtēt** neformālās **sociālās normas un hierarhiju**, kas var veidoties vienaudžu grupās.

Skolēnu iesaistei. Teātra trupas "Kvadrifrons" komanda sadarbībā ar kultūrizglītības programmas "Latvijas skolas soma" vadītāju Aiju Tūnu ir izstrādājusi [metodiskos ieteikumus sarunām ar skolēniem pēc izrādes noskatīšanās](#). Materiālā sagatavots trīsdaļīgs plāns, kas palīdz ne tikai strukturēt diskusiju un padziļināt izpratni par izrādē skartajiem jautājumiem, bet arī rūpējas par drošas un cieņpilnas vides nodrošināšanu. Ņemot vērā, ka mobinga pieredze – esot kā upuriem, tā arī pāridarītājiem un novērotājiem – skar ievērojamu daļu skolēnu, ir būtiski parūpēties par sarunai drošu vidi un pietiekamu laiku.

Muzejpedagoģiskā nodarbība "Lasīšana kā pretošanās jeb pašizdots"

Kultūras nozare: kultūras mantojums, literatūra un grāmatniecība

Rekomendētā mērķauditorija: 10.–12. klase

Norises piedāvātājs: Latvijas Nacionālā bibliotēka

Norises vieta: Latvijas Nacionālajā bibliotēkā pēc pieprasījuma

Nodarbība notiek kā improvizēta sēde par drukas un lasīšanas aizliegumiem Latvijas vēsturē. Skolēni izzina gan vēsturiskus periodus, kuros bijusi ierobežota pieeja informācijai, piemēram, grāmatu cenzūru cariskajā Krievijā, padomju ideoloģisko kontroli, gan *samizdata* (nelegālo tekstu) lomu, gan arī mūsdienu problēmas. Skolēni tiek mudināti aizdomāties **par indivīda lomu un atbildību** gan pagātnē, (piemēram, kāpēc cilvēki riskēja, lasot vai izplatot aizliegtu literatūru?), gan mūsdienās (piemēram, kāda ir mana atbildība šodien, izvēloties, ko lasīt, rakstīt un dalīties tālāk?). Sēdes formāts iedrošina skolēnus **paust savu viedokli**, vienlaikus domājot par tā sekām, argumentāciju un cieņpilnu attieksmi.

Skolēnu iesaistei. Skolēnu veidota skolas kampaņa "Brīvs vārds – atbildīgs vārds": skolēni meklē maldinošus sociālo tīklu ierakstus un izmanto tos plakātu izstādei par vārda brīvību un atbildību.

Foto: Kaspars Teilāns

Publicitātes foto

Koncertlekcija "Autortiesības - intelektuālā īpašuma aizsardzība"

Kultūras nozare: mūzika

Rekomendētā mērķauditorija: 5.–12. klase

Norises piedāvātājs: Autorskola.lv

Norises vieta: pēc pieprasījuma

Koncertlekcija palīdz skolēniem izprast **saikni starp individuālo radošumu un kopējās kultūras sistēmas darbību** – kā idejas un darbi kļūst par sabiedrības vērtībām un kā tos aizsargā likums. Skolēni tiek aicināti **apzināties savas izvēles ietekmi**. Koncertlekcija aplūko medaļu no abām pusēm – skolēni mācās saskatīt sevi gan kā potenciālus radītājus ar savām tiesībām, gan kā lietotājus ar saviem pienākumiem. Tiesību un pienākumu līdzsvars veido izpratni par **savstarpējo atbildību** sabiedrībā.

Skolēnu iesaistei. Diskusija klasē par kādu no šiem jautājumiem: vai visas idejas var aizsargāt? Kas ir daļiņās sabiedrības labā un kur sākas zādzība? Vai "atsauce uz autoru" vienmēr attaisno sveša darba izmantošanu? Kā *YouTube*, *TikTok* un citu sociālo tīklu algoritmi ietekmē autortiesību pārkāpšanu un vai platformas par to ir atbildīgas?

Iesaistīšanās pārmaiņu īstenošanā

Apskatot šo, iespējams, visnozīmīgāko līdzdalības elementu, vispirms jāuzsver – tā kā kultūras norisēs skolēni visbiežāk piedalās tikai vienu reizi, nevis regulāri, no šīs vienas pieredzes nevar uzreiz sagaidīt viņu iesaisti reālā pārmaiņu īstenošanā. Iniciatīvas balstās pārliecībā, un pārliecības veidojas pakāpeniski. Tomēr kultūras norises var kļūt par dzirksteli, kas skolēnos iedodz vēlmi rīkoties, sniedz piemērus, kā darīt, un stiprina pārliecību par savām spējām ietekmēt apkārt notiekošo.

Efektivitātes izjūta. Viens no lielākajiem iesaistes šķēršļiem ir sajūta, ka “es jau neko nevaru mainīt”. Kultūras norises var palīdzēt pārvarēt šo bezspēcības sajūtu, piedāvājot piemērus, kur pārmaiņas panākuši parasti cilvēki, apvienojoties vai rīkojoties mērķtiecīgi. Turklāt tās kultūras norises, kas ietver skatītāju līdzdalības elementus (piemēram, improvizācijas teātris), var skolēniem uzskatāmi apliecināt, ka viņu lēmumiem ir ietekme.

Iedvesma/Impulss. Kultūras norises mēdz pievērsties sabiedrībā nozīmīgām tēmām, atklājot netaisnību, izaicinājumus vai iedvesmojošus stāstus par cilvēkiem, kuri ir cīnījušies par pārmaiņām. Tas var

ne tikai informēt, bet arī izraisīt spēcīgu emocionālu reakciju – līdzjūtību, sašutumu, vēlmi kaut ko darīt lietas labā. Redzot piemērus, kā citi ir rīkojušies un panākuši rezultātus, skolēnos var rasties iedvesma un pārliecība, ka arī viņu pašu iesaistei var būt nozīme. Kultūra var parādīt, ka pārmaiņas ir iespējamas un ka indivīdam vai grupai ir spēks tās ietekmēt.

Izpratne par pārmaiņu procesiem. Lai efektīvi iesaistītos pārmaiņu īstenošanā, nepietiek tikai ar vēlmi – ir nepieciešama arī izpratne par to, kā pārmaiņas notiek. Kultūras norises var atspoguļot dažādus pārmaiņu ceļus: protestus, aizstāvību, dialogu, iedzīvotāju mobilizāciju, likumdošanas iniciatīvas vai pat mākslinieciskas izpausmes kā ietekmēšanas veidu. No šo stāstu panākumiem un neveiksmēm skolēni var smelties atziņas par dažādu stratēģiju priekšrocībām, trūkumiem, riskiem un nepieciešamajiem resursiem.

Muzejpedagoģiskā nodarbība "Pretošanās"

Kultūras nozare: kultūras mantojums

Rekomendētā mērķauditorija: 5.-12. klase

Norises piedāvātājs: Latvijas Okupācijas muzejs

Norises vieta: Latvijas Okupācijas muzejā pēc pieprasījuma

Šī nodarbība apvieno vēsturiskās atmiņas izziņāšanu ar **aktīvas pozīcijas veidošanu** mūsdienu sabiedrībā, radot tiltu starp vēstures izpratni un personīgu iesaisti. Skolēni muzejā pēta dažādus pretošanās piemērus gan okupētajā Latvijā, gan trimdā. Analizējot par un pret ko iestājās dažādas personas un grupas, skolēni iepazīst dažādus skatījumus. Skolēni redz, cik nopietnas var būt sekas, ja indivīds vai grupa iestājas pret totalitāru iekārtu. Vienlaikus viņi izprot, cik **būtiska ir cilvēku drosme un atbildība** sabiedrības interešu aizstāvībā. Noslēguma uzdevums – demonstrācija "Neesi vienaldzīgs, esi aktīvs" – veido skolēnu saikni ar mūsdienu sabiedriskajiem procesiem un aicina formulēt savu nostāju. Iespējams, ka šāda kombinācija – vēsturiskās pieredzes sasaiste ar mūsdienu sociālu problēmu kontekstu caur praktisku darbību – ir viens no efektīvākajiem veidiem, kā skolēniem ļaut drošā vidē **pieredzēt atbildīgu rīcību un aktīvu iesaisti** sabiedrībā.

Skolēnu iesaistei. Skolēni var skolā turpināt darbu ar nodarbībā izveidotajiem plakātiem – izvērtēt, kuri no vēstījumiem ir aktuāli arī pēc atgriešanās no muzeja, papildināt plakātu noformējumu un sarīkot izstādi "PAR un PRET – mūsu balss sabiedrībā" (skolā, bibliotēkā, jauniešu centrā) vai arī pārveidot tos digitālos plakātos un dalīties ar tiem tiešsaistē, izmantojot tēmturi #neesivienaldzīgs, tādējādi iesaistot plašāku skolasbiedru un draugu loku.

Publicitātes attēls

Līdzdalība rodas praksē

Kultūras norises skolā nav tikai skaists un aizraujošs papildinājums parastajai ikdienai. Tās var kļūt par atslēgām skolēna pasaules izpratnē. Tā ir iespēja ne vien izjust un izprast pasauli, bet arī saskatīt tajā savu vietu, lomu un atbildību. Ja neaprobežojamies ar "Vai jums patika?" un "Uzrakstiet eseju/pārspriedumu... par ...", mēs palīdzam skolēniem šīs norises ieraudzīt kā kaut ko vairāk par izklaidi. Ja sākam ar viņu uzdotajiem jautājumiem un tad mudinām domāt, provocējam, aicinām diskutēt, apzināties savas izjūtas un rīkoties, tad kultūra sāk darīt to, ko tā patiešām spēj: iedvesmot pārmaiņām un tiešām tās radīt.

Šim darbam nav viena pareizā ceļa vai metodes. Tas ir process, kurā skolotājs nav informācijas sniedzējs, bet pieredzes un domāšanas ceļa līdzgājējs, delikāti palīdzot skolēnam ne tikai saprast, ko viņš redz un izjūt, bet arī to, ko viņš vērtē kā nozīmīgu un – varbūt pats svarīgākais – ko viņš var darīt.

Jā, viena izrāde, izstāde vai muzeja nodarbība visticamāk radikāli neizmainīs skolēna dzīves trajektoriju, bet mēs varam radīt vidi, kurā šādas pieredzes kļūst iespējamās. Vidi, kurā skolēna balss ir svarīga. Viņa izvēles – nozīmīgas. Un viņš pats – varošs un darošs.

Un, jā, – visticamāk nekad nepienāks diena, kad varēsīm teikt: "Nu, esmu iemācījis līdzdalību." Jo līdzdalību nevar "iemācīt" kā reizināšanas tabulu. Tā ir kā muskuļi – jātrenē, jākopj un jālieto. Katru dienu. Arī mums pašiem.

“

Ja sākam ar viņu uzdotajiem jautājumiem un tad mudinām domāt, provocējam, aicinām diskutēt, apzināties savas izjūtas un rīkoties, tad kultūra sāk darīt to, ko tā patiešām spēj: iedvesmot pārmaiņām un tiešām tās radīt.

”

Piedāvājam dažus ieteikumus, grupējot tos veicamo posmu secībā:

- kultūras norises izvēle,
- darbības *pirms* kultūras norises (ierosināšana/sagatavošanās),
- kultūras norises pieredzēšana,
- darbības *pēc* kultūras norises (refleksija/rīcība).

Foto: Kaspars Teilāns

NORISES IZVĒLE

Noskaidrojiet galveno vēstījumu! Izpētiet, kādu centrālo ideju, domu vai problēmu kultūras norise vēlas nodot auditorijai. Pārliecinieties, ka tā ir pietiekami daudzslāņaina, nav dogmatiska vai didaktiska.

Pievērsiet uzmanību, vai norisē atklājas apstākļu un viedokļu daudzveidība! Rosiniet sarunu par to, vai un kā norisē tiek parādīti atšķirīgi skatpunkti, perspektīvas vai risinājumi kādai problēmai vai jautājumam. Viedokļu daudzveidība ir būtiska, lai attīstītu skolēnos kritisko domāšanu un spēju izprast sarežģītas situācijas.

Analizējiet indivīda un sabiedrības saikni! Novērtējiet, vai sižets, tēli vai pati norises būtība palīdz skolēniem saprast, kā personīga izvēle un rīcība ietekmē citus cilvēkus, kopienu vai sabiedrību kopumā. Meklējiet piemērus, kas ilustrē atbildību un līdzdalības nozīmi!

Izvērtējiet refleksijas potenciālu! Noskaidrojiet (sazinieties ar kultūras norises piedāvātāju, iepazīstiet recenzijas, atsauksmes utt.), vai un kā norise mudina skatītājus apdomāt vai pat pārskatīt savus personīgos uzskatus, vērtības vai attieksmi pret kādu jautājumu. Meklējiet norises, kas rosina domāt un uzdot jautājumus!

Izpētiet mijiedarbības iespējas! Uzziniet, vai skolēni norisē būs skatītāji vai aktīvi dalībnieki? Kā tieši viņu iesaiste izpaudīsies? Nepaļaujieties uz vārdu "līdzda-

lība" norises aprakstā, noskaidrojiet, kas tieši ar to ir domāts. Vai pēc norises skolēniem būs iespēja uzdot jautājumus, piedalīties sarunā vai tikties ar radošo komandu? Tieša iesaiste un dialogs var gan būtiski padziļināt izpratni, gan padarīt pieredzi skolēniem nozīmīgāku.

Interesējieties par citu skolēnu atsaucību! Pajautā-
jiet norises īstenotājam par iepriekšējo pieredzi – kā līdzīga vecuma skolēni parasti reaģē uz šo norisi? Vai viņi iesaistās, uzdod jautājumus? Tas palīdzēs prognozēt iespējamo iesaistes līmeni un plānot savu darbu.

Meklējiet atbalsta materiālus! Painterestējieties, vai ir pieejami kādi papildus resursi – darba lapas skolēniem, metodiski ieteikumi skolotājiem, programmas ar komentāriem vai ieteikumi sarunai klasē. Šādi materiāli var sniegt jaunas idejas un ievērojami atvieglot gan sagatavošanos, gan refleksiju pēc norises!

PIRMS NORISES

Definējiet pilsonisko fokusu! Pirms doties uz pasākumu, kopā ar skolēniem vai pats sev skaidri noformulējiet, kādus tieši pilsoniskās līdzdalības aspektus (piemēram, vērtības, tiesības, atbildība, vara, sociālais taisnīgums, viedokļu daudzveidība, kopienas loma, pārmaiņu procesi) mēģināsi pamanīt un analizēt konkrētajā kultūras norisē. Sasaistiet šo fokusu ar mācību saturu, piemēram, sociālajās zinībās, vēsturē vai literatūrā apgūstamo.

Foto: Sandija Veikša

Radiet kontekstu! Sniedziet skolēniem nepieciešamo pamatinformāciju par darba autoru, laiku, sociālo vai vēsturisko fonu, kurā darbs tapis vai par ko tas stāsta. Uzsveriet jautājumus par sabiedrību, kas bija aktuāli toreiz vai ir aktuāli šodien saistībā ar darba tematiku. Tas palīdzēs saprast dziļākus vēstījumus.

Sagatavojiet norises uzdevumu! Izveidojiet 2-3 konkrētus, atvērtus jautājumus vai novērošanas punktus, kas skolēniem jāpatur prātā norises laikā un kas vērsti tieši uz līdzdalības elementiem. Kā varoņu rīcība ietekmē apkārtējo sabiedrību/kopienību? Kādas atšķirīgas perspektīvas uz notikumiem vai problēmām tiek parādītas (vai varbūt netiek)? Kādu ziņu par mūsu pašu sabiedrību, vērtībām vai izaicinājumiem šis darbs sniedz? Kā tiek attēlotas varas attiecības vai indivīda tiesības?

Aktivizējiet priekšzināšanas un intereses! Rosiniet īsu diskusiju par tēmu, lai skolēni apzinātos savus sākotnējos viedokļus, jautājumus vai pat aizspriedumus, kas saistīti ar gaidāmo pieredzi.

NORISES LAIKĀ

Mudini uz vērtīgu un apzinātu uztveri! Atgādiniet skolēniem būt vairāk nekā tikai pasīviem skatītājiem/klausītājiem – aiciniet aktīvi vērot, klausīties un domāt līdzī, paturot prātā sagatavošanās posmā pārrunāto fokusu un jautājumus.

Foto: Kaspars Teilāns

Foto: Kaspars Teilāns

Ļaujiet pieredzei notikt! Šajā fāzē galvenais ir ļaut skolēniem piedzīvot norisi un veidot savu personīgo saikni ar to. Izvairieties no pārmērīgas iejaukšanās vai komentēšanas, kas varētu traucēt uztveres procesam.

Fiksējiet personīgās reakcijas (iekšēji vai ar piezīmēm)! Mudiniet skolēnus (un dariet to arī pats) pamanīt savas domas, sajūtas un jautājumus, kas rodas norises laikā, – kas uzrunā, kas liek aizdomāties, kas rada pretestību vai neizpratni. Šī ir svarīga “izejviela” vēlākai refleksijai un diskusijai.

Vērojiet arī Jūs! Vērojiet gan norisi, gan skolēnu reakcijas (cik tas iespējams, nepārkāpjot ētikas robežas), lai gūtu ieskatu viņu pieredzē un labāk vadītu pēc-norises diskusiju. Fiksējiet skolēnu neskaidribas un jautājumus, lai izmantotu tos sarunā pēc norises.

PĒC NORISES

Dodiet laiku iespaidiem “nosēties”! Pēc tam sarunu sāciet ar iespēju īsi, brīvi un bez vērtēšanas dalīties pirmajos iespaidos un emocijās. Tas palīdzēs radīt drošu vidi dziļākai analīzei.

Vadiet strukturētu analīzi! Izmantojiet iepriekš sagatavotos un norises laikā klāt nākušos jautājumus kā sarunas pamatu. Mērķtiecīgi virziet sarunu uz pilsoniskajiem aspektiem:

- **Saturs un vēstījums:** Kādas idejas par sabiedrību, cilvēktiesībām, atbildību, varu, taisnīgumu tika paustas? Kādi risinājumi vai problēmas tika izceltas?
- **Perspektīvas un kritika:** Vai tika parādīti dažādi viedokļi? Vai bija jūtama kāda noteikta autora pozīcija? Cik pamatota tā šķita? Kādi skatījumi vēl varētu būt? Kādas balsis, iespējams, netika sadzirdētas?
- **Vērtības:** Kādas vērtības tika apliecinātas, apšaubītas vai konfliktēja savā starpā? Kā tās sasauca ar skolēnu pašu, jūsu vai sabiedrības vērtībām?
- **Saikne ar realitāti un sevi:** Kā piedzīvotais attiecas uz skolēnu pašu dzīvi, pieredzi, skolu, kopienu, Latviju, pasauli? Kādas līdzības vai atšķirības viņi saskata? Kā tas liek aizdomāties par savu lomu sabiedrībā?

Piedāvājiēt daudzveidīgas refleksijas formas!

Ne visiem skolēniem saruna ir ērtākais vai drošākais veids, kā apjaust savu pieredzi. Piedāvājiēt alternatīvas – zīmēt, veidot domu kartes, rakstīt vēstuli darba autoram vai varonim, veidot kolāžu vai nelielu prezentāciju. Pirms šo uzdevumu piedāvāšanas, izvērtējiet savas spējas reaģēt uz tiem vai sniegt atgriezenisko saiti.

Foto: Kaspars Teilāns

Meklējiet saikni ar rīcību! Šī saikne ir vissvarīgākais solis ceļā uz aktīvu pilsonisko pozīciju. Vai gūtā pieredze un atziņas rosina kaut ko darīt? Uzzināt vairāk par kādu tēmu? Iesaistīties kādā iniciatīvā? Aizstāvēt kādu ideju? Pat neliela, apzināta rīcība vai viedokļa maiņa ir solis uz aktīvāku pozīciju.

Iekļaujiet atziņas mācību procesā! Palīdziet skolēniem sasaistīt refleksijā gūtās atziņas ar konkrētiem mācību priekšmetiem un tematiem.

Atcerieties, ka jūsu loma nav sniegt gatavas atbildes, bet gan uzdot jautājumus, rosināt domāšanu, piedāvāt dažādus skatpunktus un palīdzēt skolēniem pašiem veidot savu pamatotu pozīciju. Apsveriet iespēju plānot refleksiju kopā ar diviem trim skolēniem. Bieži vien skolā aktīvi ir vieni un tie paši skolēni – izvērtējiet iespēju šo atbildību uzticēt skolēniem, kas biežāk izvēlas palikt pasīvi.

Ieteikumi skolēniem

Skolotājs var būt lieliski sagatavojies kultūras norises apmeklējumam un pārdomājis gan pirms aktivitātes, gan refleksiju pēc tam, taču tas viss paliks bez rezultāta, ja norisē nav klātesošs un līdzī domājošs skolēns – tāds, kurš patiešām ļauj sev norisi piedzīvot. Vēlīga, ieinteresēta klātbūtne palīdz ne tikai labāk saprast redzēto vai dzirdēto, bet arī pamanīt saikni starp norisē paustajām idejām un savu dzīvi, vērtībām un izvēlēm. Tā ir iespēja mācīties uzdot jautājumus, veidot un aizstāvēt savu viedokli, kā arī saskatīt – arī neliels solis var būt daļa no aktīvākas pilsoniskās nostājas. Tāpēc arī pašiem skolēniem esam sagatavojuši dažus ierosinājumus!

PIRMS NORISES

Esi zinātkārs! Pacienties nedaudz uzzināt iepriekš, kāda norise tiks apmeklēta (izrāde, koncerts, izstāde u. c.)? Par kādu tēmu būs stāsts? Pat neliela pamatinformācija palīdzēs labāk saprast redzēto un dzirdēto. Pajautā kādam vai pameklē informāciju internetā!

Padomā par tēmu! Ko tu jau zini par šo tēmu? Kāds ir tavs viedoklis šobrīd? Vai tev ir kādi jautājumi jau pirms norises?

Esi atvērts jaunajam! Esi gatavs iepazīt jaunu mākslas veidu, varbūt neparastu viedokli vai nezināmu stāstu. Varbūt atklāsi ko tādu, kas tev ļoti iepatiksies vai liks par kaut ko aizdomāties pavisam jaunā veidā!

Ieteikumi norišu veidotājiem

Ņemot vērā, ka šie metodiskie ieteikumi akcentē kultūras lomu pilsoniskās līdzdalības stiprināšanā, materiāla noslēgumā nevaram aizmirst minēt pašu norišu veidotāju – mākslinieku un kultūras institūciju – lomu. Gan izvēlētais saturs, gan norises forma var vai nu paplašināt telpu dialogam, dažādu skatpunktu izziņai un kritiskai domāšanai, gan arī to sašaurināt vai pat noslēgt.

Tālāk piedāvātie ieteikumi grupēti divos virzienos – saturs un forma – un var noderēt, gan plānojot jaunu norisi, gan izvērtējot jau esošu piedāvājumu bērniem un jauniešiem.

1. PĀRDOMĀTS SATURS

Izvēlieties vai akcentējiet būtiskus jautājumus: taisnīgums, pienākumi un atbildība, brīvība un tās robežas, vara un demokrātija, indivīda un kopienas nozīme, personīgā, nacionālā un kultūras identitāte, vēstures mācības un dažādas interpretācijas, vides problēmas, medijpratība, kritiskā domāšana, kultūru daudzveidība u. c. Pat šķietami neitrālā saturā bieži var atrast šādus aspektus.

Rosiniet empātiju! Izmantojiet stāstījumu, tēlus, vizuālos un skaņas līdzekļus, lai palīdzētu skolēniem iejusties citu cilvēku (arī atšķirīgu vai nepopulāru viedokļu pautēju) situācijā, izprast viņu motivāciju un uzskatus.

Rosiniet kritisko domāšanu! Veidojiet norisi tā, lai tā uzdotu jautājumus, stimulētu analīzi, salīdzināšanu, vērtēšanu un veselīgu skepsi. Atstāji vietu interpretācijai un diskusijai, nebaidieties no neērtiem jautājumiem.

Atspoguļojiet skatījumu daudzveidību! Ciktāl tas iespējams un ir mākslinieciski pamatoti, parādiet tēmas sarežģītību. Izvairieties no pārlieku vienkāršotiem vēstījumiem. Atklāji dažādus skatpunktus, iekšējos un ārējos konfliktus, ētiskās dilemmas. Tas rosina skolēnus pašus domāt, analizēt un veidot savu pamatotu nostāju, nevis tikai pieņemt gatavas patiesības.

Nodrošini kontekstu! Palīdziet skolēniem un skolotājiem saprast jūsu darba vai apskatāmās tēmas vēsturisko, sociālo vai kultūras kontekstu. Tas ļauj dziļāk izprast cēloņus, sekas un vērtības, kas ir pamatā notikumiem vai mākslinieciskajai iecerei.

Uzsveriet saikni ar mūsdienām un skolēnu dzīvi! Pat ja norise ir par vēsturi vai klasiku, meklējiet veidus, kā uzsvert tēmas aktualitāti šodien. Kā pagātnes mācības vai mākslinieciskās idejas ir svarīgas skolēnu dzīvē, Latvijas sabiedrībā vai pasaulē šobrīd? Šī saikne padara pieredzi personiskāku un jēgpilnāku.

2. IESAISTOŠĀ FORMA

Veiciniet mijiedarbību un dialogu! Apsveriet iespējas iekļaut elementus, kas pārsniedz pasīvu vērošanu: diskusijas (ja formāts atļauj), jautājumu-atbilžu sesijas (ar māksliniekiem, ekspertiem), skolēnu iesaisti scenārija pavērsienos. Dodiet iespēju skolēniem uzdot jautājumus, prasiet viņu viedokli.

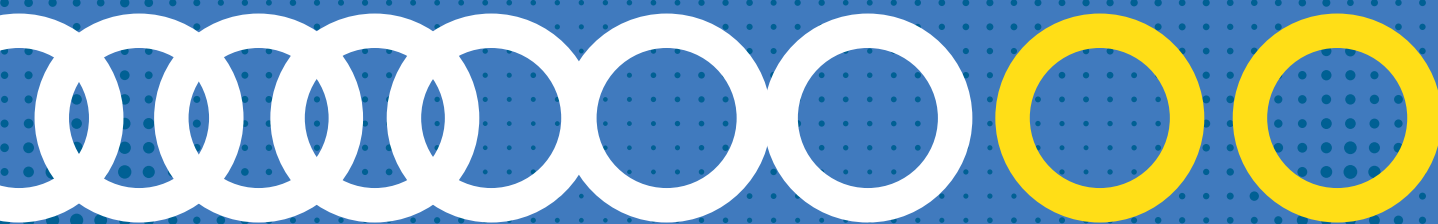

No skatītāja par līdzdalībnieku:

*kā izmantot kultūras
norises skolēnu pilsoniskās
līdzdalības stiprināšanai
izglītības procesā*

www.latvijasskolassoma.lv

LATVIJAS
SKOLAS **SOMA**

